

VENUS ANADYOMENE: *VENUS ORTA MARI* (OVIDIUS, *HEROIDES*, XV, 213)

Maria SUBI

Universitatea de Vest din Timișoara

maria.subi@e-uvv.ro

Venus Anadyomene: *Venus Orta Mari*

According to the legend told by Hesiod, the goddess of beauty and love in Greek mythology was born from Uranus's genitals, severed by Cronus and thrown into the primordial sea. The graceful image of Venus Anadyomene rising from the sea was made famous in antiquity thanks to a much-admired painting by Apelles, and it became especially enticing for ancient writers, being often taken up in Latin literature by various authors – from Ovid to Pliny the Elder, Servius, or Apuleius. Apuleius, in particular, dedicates several exquisite passages to the subject, rich in chromatic terms, and highly picturesque. Beyond their refinement and graphic brilliance, the Apuleian depictions draw attention through the physical detail found therein. For example, the goddess's head reveals *capillo fluente undater* – “undulating locks of hair overflowing in waves” – an image which must be interpreted through the aquatic symbolism of the feminine dishevelled hair. Celebrated in antiquity through the writings of Hesiod, Homer, Plato, Strabo, Pliny the Elder, Ovid, Apuleius, and so forth, the image of Venus Anadyomene is also present in modern literature, which takes on to exploit this magnificent creation of the Greek-Roman culture, further enriching and enlivening it.

Keywords: *Venus Anadyomene; sea foam; Latin literature; modern literature.*

Prezentată în *Iliada* (V, 370-430) ca fiică a lui Zeus și a Dionei¹ – descendentă, la rândul său, din Oceanus și Tethys –, „venerata Afrodită” își face apariția și în câteva imnuri homerice, care îi preamăresc splendoarea divină, proiectându-i chipul și „pieptul de argint” pe talazurile „mării zgomotoase/ În gîngăș pat de spume”:

„Pe venerata *Afrodită*, frumoasa cu cununi de aur,/ O voi cânta ca pe-o crăiasă a meterezelor din Cipru,/ Pămînt cu brâu de ape unde, stîrnind puternica-i suflare,/ Zefirul umed a mînat-o pe valul mării zgomotoase/ În gîngăș pat de spume. Hore cu diademele de aur/ Voioase i-au ieșit în cale, i-au dat zehștile veșminte,/ Pe fruntea ei nemuritoare i-au pus minune de coroană/ Lucrată iscusit din aur și prin urechi i-au petrecut/ Cercei cu flori întruchipate din orihalc și aur scump./ În jurul gâtului subțire gătîră pieptul de argint/ Cu coliere aurite, purtate după pilda ei/ De Horele cu diademe de aur, orișicînd pornesc/ Spre minunatele alaiuri de zei, la casa părintească./ Divinu-i trup împodobindu-l cu numeroasele odoare,/ Au dus-o printre zeii veșnici” (Homer, *Către Afrodita*, II, 102-103).

Această asociere a zeiței frumuseții și dragostei, din mitologia greco-romană, cu elementul marin este plină de semnificații, cîtă vreme, potrivit unei legende, consemnată de Hesiod, în

¹ Vezi Ferrari 2003, 33, 290-291; Kernbach 1995, 39. De aici, numele de *Dîōnaea* ‘coborătoare din Dione’, atribuit divinei Mame a lui Aeneas: *Sacra Dionaeae matri [...] ferebam* (Vergilius, *Aen.*, III, 19) „Mamei Dionice-apoi i-adusei jertfirea” (Vergilius 1980, 90); „Jertfe-i făcui Mamei mele, ce-i fiica Dionei” (Vergilius [2000], 70); „Mă grăbii să aduc un sacrificiu mamei mele Venera” (Vergiliu [1967], 122).

Theogonia sa și preluată apoi de Platon, în *Cratylus* (406), ea s-a născut din marea primordială, în care a fost aruncat membrul viril al lui Uranos, retezat de Kronos:

„Iar mădularul cel sfânt, atunci retezat cu oțelul,/ De pe pământ, fiind zvârlit, departe, pe-a apei vâltoare,/ Valuri l-au dus îndelungă vreme, purtându-l pe creste./ Spumă-alburie fierbea în jurul cereștii mlădițe./ Mândră fecioară se-ncheagă din spuma dusă de ape./ Ea a plutit mai întâi spre țărnul cel sfânt al Citerei,/ Iar de acolo plecat-a spre Ciprul cuprins între ape./ Unde-și așază lăcașul răsar rădăcinile vieții/ Sub ai ei pași și-i numită, de oameni și zei, *Afrodita*./ *Afrogeneea* zeița, Citereea-n dalbă cunună,/ Căci e născută din spumă, iar Citereea-i numită,/ Malul pietros al Citerei fiind primul ce-atinse zeița./ Ciprogeneea, căci fost-a născută aproape de Cipru./ Philomedeea, căci fu din sfânt mădular zămislită./ Eros și Dorul fierbinte zburat-au degrab' către dânsa/ Când s-a ivit surâzând în ginta nemuritoare./ Parte avu de putere, fiind de ursită aleasă,/ Printre nemuritori și printre vremelnicii oameni./ Astfel i-au fost hărăzite caldul surâs feciorelnic,/ Farmecul dulce, viclean, dar plin de ispită-al femeii” (Hesiod [1973], 30-31); „Cât despre *Afrodita*, nu are rost să-l contrazicem pe Hesiod, ci vom fi de acord că ea a primit acest nume pentru că s-a născut din ‘spuma’ (*aphros*) mării” (Platon [2002], 280).

Imaginea grațioasei zeițe, fiică a Cerului și a Mării, răsărind din spuma valurilor, a devenit celebră în Antichitate, datorită unei vestite picturi a lui Apelles (sec. IV î.e.n.), menționată de Strabon. Conform relatării sale, *Anadyomene* (vezi gr. *ἀναδυομένη* = „cea care se ivește din valuri”) a fost expusă în templul lui Asclepios din insula Cos, de unde a fost adusă la Roma și „închinată de Augustus tatălui său Divus Caesar, ca întemeietoare a familiei acestuia” (Strabon [1983], 262). Dar geograful și istoricul antic ne oferă și un amănunt suplimentar, merit să ilustreze valoarea picturii și aprecierea de care a avut parte: „Se spune că locuitorii insulei Cos au fost scutiți, pentru această lucrare, de 100 de talanți din impozite” (Strabon [1983], 262).

Plinius Maior pomenește și el tabloul, adăugând câteva informații referitoare la cea care a slujit ca model pentru Venus Anadyomene: Pancaspe, amanta favorită a lui Alexandru cel Mare, de care Apelles se îndrăgostește, fapt ce îl face pe Alexandru să i-o dăruiască pictorului – în semn de prețuire deosebită (*Naturalis Historia*, 35, 86-87). Dincolo de elementul anecdotic, eruditul latin subliniază, asemenea lui Strabon, faima de care s-a bucurat lucrarea artistului – o capodoperă extrem de admirată în epoca sa, care, însă, nu a ajuns până la noi, deși avem, totuși, o frescă din Pompei, datând din sec. I e.n., ce constituie, se pare, o reproducere a originalului lui Apelles (**Fig. 1**):

Venerem exeuntem e mari divus Augustus dicavit in delubro patris Caesaris, quae Anadyomene vocatur, versibus Graecis ta<nt>opere dum laudatur, <aervis> vict<a>, sed inlustrat<a>. Cuius inferiorem partem corruptam qui reficeret non potuit reperiri, verum ipsa iniuria cessit in gloriam artificis (Plinius Maior, *Naturalis Historia*, 35, 91) „Divinul Augustus a dedicat în templul părintelui său Cezar o «*Venus ieșind din apă*», numită *Anadyomene*, operă slăvită în versuri grecești care au întrecut tabloul însuși, ajuns însă celebru datorită lor. Când partea de jos a aceluși tablou s-a deteriorat, nu s-a găsit nimeni care să îndrăznească să-l refacă; și până și această stricăciune a contribuit la faima artistului” (Plinius 2004, 134).

Subiectul acesta – care va deveni o temă recurentă în pictura occidentală, fie că vorbim de perioada Renașterii sau de pictura academică din secolul al XIX-lea – i-a atras și pe scriitorii antici, fiind amintit constant în spațiul literaturii latine:

Venus orta mari mare praestat amanti (Ovidius, *Heroides*, XV, 213) „*Venus*, cea născută din

mare, pune marea la dispoziția celui îndrăgostit” (trad. M. S.); *At Venus, inmeritae neptis miserata labores./ Sic patruo blandita suo est „o numen aquarum,/ Proxima cui caelo cessit, Neptune, potestas./ Magna quidem posco, sed tu miserere meorum./ Iactari quos cernis in Ionio immenso./ Et dis adde tuis. Aliqua et mihi gratia ponto est./ Si tamen in medio quondam concreta profundo/ Spuma fui Graiumque manet mihi nomen ab illa”* (Ovidius, *Met.*, IV, 531-538) „Venus, jelind a nepoatei nedreaptă, vai, nenorocire./ Pe unchiul său îl dezmiardă așa: «Tu stăpân peste ape/ Care-ai primit, după-a cerului, cea mai puternică dintre/ Împărății, tu Neptune, ce-ți cer, lucru mare-i, dar milă/ De-ai mei să ai, căci îi vezi zbuciumați în Ionica mare;/ Să îi adaugi la zeii tăi. Trecere și eu pe mare/ Am, dacă fost-am o spumă ce trup dobândi în mijlocul/ Mării adânci și din asta un nume grecesc îmi rămase»“ (Ovidius [2001], 358); *Sed Veneris mensem Graio sermone notatum/ Auguror; a spumis est dea dicta maris*¹ (Ovidius, *Fasti*, IV, 61-62) „Eu cred c-a *Veneris* lună se cheamă din graiul cel graic./ Spuma mării i-a dat nume zeiței cerești” (Ovidius [2001], 737); *Venus dicitur pelago exorta* (Apuleius, *Apologia*, 30, 11) „Se spune că *Venus* s-a născut din mare” (trad. M. S.); *de [...] maris spuma nata dicitur Venus: unde et Ἀφροδίτη dicitur, ἀπὸ τοῦ ἀφρός* (Servius, MDCCCLXXXI, 650) „Se spune că *Venus* s-a născut din spuma mării: de aceea e numită și *Afrodita*, de la ἀφρός, spuma mării” (trad. M. S.).

În plus, un detaliu pitoresc – immortalizat în felurite creații artistice – atrage în mod deosebit atenția poetului Ovidius, captivat de gestul zeiței, care, înălțându-se din apa-„mumă”, își stoarce părul ud:

Cum fieret, lapis asper erat: nunc, nobile signum,/ Nuda Venus madidas exprimit imbre comas (*Ars am.*, III, 223-224) „Marmura-aceasta, o piatră, acuma-i statuie vestită./ Este *Venera* storcând părul de valuri muiaț” (Ovidius [2001], 212); *Sic quae concubitus varios Venerisque figuras/ Exprimat, est aliquo parva tabella loco./ Utque sedet vultu fassus Telamonius iram,/ Inque oculis facinus barbara mater habet,/ Sic madidos siccant digitis Venus uda capillos./ Et modo maternis tecta videtur aquis* (*Tristia*, II, I, 523-528) „Pe undeva, tu, însă, mai ai și câte-o mică/ Pictură cu imagini și jocuri de amor./ Alătura de-un Aiax cu ochi plini de mânie/ Sau de-o Medee gata de planul ei cel crud./ O *Veneris*, ieșită din valurile mării./ Se vede cum își stoarce cu mâna părul ud” (Ovidius [2001], 859).

Gestul acesta feminin – atât de firesc, de grațios și de seducător – se regăsește în câteva reprezentări sculpturale (**Fig. 2, 3, 4**), una dintre ele, cea a lui Antonio Lombardo (**Fig. 4**), fiind inscripționată chiar cu versul ovidian citat deja: *Nuda Venus madidas exprimit imbre comas* (*Ars am.*, III, 224) „Este *Venera* storcând părul de valuri muiaț” (Ovidius [2001], 212). Aceeași figură a nudei Venus storcându-și părul reapare și în tablourile unor maeștri ai penelului, între care se numără Tiziano Vecellio, Théodore Chassériau ori Cornelis de Vos (**Fig. 5, 6, 7**). Cele două arte – pictura și poezia – consună astfel, adeverind bine-cunoscuta maximă a lui Horatius: *Ut pictura poesis* (*Epistula ad Pisones*, 361) „Poezia este asemenea picturii”.

Revenind, apoi, în spațiul livresc, suntem întâmpinați de o serie de variante ale acestei teme în paginile lui Apuleius. Fantezia „insolită, exuberantă, a romancierului” (Cizek 1994, 668) plăsmuiește o descriere în termeni cromatici, ce revelează sublimitatea *Veneris* – o *Venus nuda*, distingându-se prin frumusețe (*decore praepollens*) și prin farmecul înfățișării sale divine (*gratia coloris ambrosei*). Dar artistul surprinde și candoarea² corporală a zeiței, al cărei alb sclipitor evocă altitudinea celestă (*corpus candidum, quod caelo demeat*), în vreme ce „azurul veșmintelor” sale

¹ *Veneris mensis* este *Aprilis*, luna aprilie, al cărei nume este pus în legătură cu termenul grecesc ἀφρός (*aphros*) ‘spuma mării’.

² Aici, *candoarea* = ‘albeață’. Cf. lat. *candor*,-*ōris*; *candidus*(3) ‘alb strălucitor’.

se raportează la coloritul marin (*amictus caeruleus, quod mari remeat*):

Super has introcessit alia, visendo decore praepollens, gratia coloris ambrosei designans Venerem, qualis fuit Venus, cum fuit virgo, nudo et intecto corpore perfectam formositatem professa, nisi quod tenui pallio bombycino inumbrabat spectabilem pubem. Quam quidem laciniam curiosulus ventus satis amanter nunc lasciviens reflabat, ut dimota pateret flos aetatulae, nunc luxurians aspirabat, ut adhaerens pressule membrorum voluptatem graphice liniaret. Ipse autem color deae diversus in speciem, corpus candidum, quod caleo demeat, amictus caeruleus, quod mari remeat (Met., X, 31) „Apoi apăru o a treia, de o frumusețe răpitoare. Grația-i fără pereche și via strălucire a divinilor ei obraji o arăta a fi *Venus*, așa cum trebuie să fi fost când era fecioară. Corpul gol și fără nici un voal permitea să i se vadă desăvârșita frumusețe a formelor, cu excepția fermecătorului ei sex, pe care-l umbrea un văl diafan de mătase. Zefirul, din cale-afară de curios, suflând cu dragoste, în nebuna lui zburdălnicie, când umfla și îndepărta vălul, lăsând să se vadă floarea castității, când cu o suflare mai puternică îl lăsa în jos și-l lipea strâns pe trupul zeiței, făcând să-i iasă perfect în relief fermecătoarele rotunjimi ale membrelor. Două culori izbeau mai întâi ochii la vederea zeiței: albimea strălucitoare a corpului, pentru că ea se cobora din înălțimile cerului, și azurul veșmintelor, pentru că ieșea din adâncurile mării” (Apuleius 2008, 180).

Același binom *alb-albastru* definește pânzele unor renumiți artiști plastici (renascentiști, neoclasici sau academici), ce au întruchipat-o în creațiile lor pe Anadyomene: Sandro Botticelli, Jean-Auguste-Dominique Ingres, William-Adolphe Bouguereau, Alexandre Cabanel, Jean-Léon Gérôme etc. (Fig. 8, 9, 10, 11, 12). Inspirându-se din cultura greco-romană, ei au reprodus trupul „de ninsori” al zeiței (*corpus candidum*), profilat pe fundalul azuriu – celest și marin deopotrivă: un contrast cromatic bine marcat, care servește la punerea în relief a măreției divine.

Scena însăși a ivirii Venerei din spuma talazurilor, scenă imortalizată de toți acești pictori, îl atrage și pe Apuleius. El zugrăvește, într-un limbaj plastic, „o față divină” (*divina facies*), care se ridică din mijlocul mării (*pelago medio*) – o apariție extraordinară, unică (*mirandam speciem*), greu de cuprins în cuvinte, dată fiind sărăcia graiului omenesc (*paupertas oris humani*):

Necdum satis conixeram, et ecce pelago medio venerandos diis etiam vultus attollens emergit divina facies; ac dehinc paulatim toto corpore perlucidum simulacrum excusso pelago ante me constitisse visum est. Eius mirandam speciem ad vos etiam referre conitar, si tamen mihi disserendi tribuerit facultatem paupertas oris humani vel ipsum numen eius dapsilem copiam elocutilis facundiae subministraverit (Met., XI, 3) „Abia închisesem ochii și iată că din mijlocul valurilor văd ridicându-se o față divină, vrednică de a impune respect chiar zeilor, apoi încetul cu încetul apăru un corp întreg, în toată strălucirea lui, și scuturând de pe ea apa mării, această orbitoare divinitate se opri în fața mea. Mă voi sili să vă descriu admirabila ei frumusețe, dacă totuși în sărăcia graiului omenesc voi găsi expresii îndestulătoare sau dacă divinitatea însăși îmi va da puterea de a vorbi ușor și curgător” (Apuleius 2008, 185).

Urmează un amplu portret, ce ne oferă atât detalii de ordin fizic, cât și detalii cu privire la vestimentația, podoabele și accesoriile acestei făpturi extraordinare:

Iam primum crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant. Corona multiformis variis floribus sublimen destrinxerat verticem, cuius media quidem super frontem plana rotunditas in modum speculi vel immo argumentum lunae candidum lumen emicabat, dextra laevaue sulcis insurgentium viperarum cohibita, spicis etiam Cerialibus desuper porrectis <conspicua. Tunica> multicolor, bysso tenui pertexta, nunc albo candore lucida, nunc croceo flore lutea, nunc roseo rubore flammida et, quae longe longeque etiam meum confutabat

optutum, palla nigerrima splendescens atro nitore, quae circumcirca remeans et sub dexterum latus ad umerum laevum recurrens umbonis vicem deiecta parte lacinae multiplici contabulatione dependula ad ultimas oras nodulis fimbriarum decoriter confluctuabat. Per intextam extremitatem et in ipsa eius planitie stellae dispersae coruscabant earumque media semenstris luna flammeos spirabat ignes. Quaqua tamen insignis illius pallae perfluebat ambitus, individuo nexu corona totis floribus totisque constructa pomis adhaerebat. Nam dextra quidem ferebat aereum crepitaculum, cuius per angustam lamminam in modum baltei recurvatam traiectae mediae paucae virgulae, crispante brachio trigeminos iactus, reddebant argutum sonorem. Laevae vero cymbium dependebat aureum, cuius ansulae, qua parte conspicua est, insurgebat aspis caput extollens arduum cervicibus late tumescentibus. Pedes ambroseos tegebant soleae palmae victricis foliis intextae (Apuleius, *Met.*, XI, 3-4) „Mai întâi avea un păr des și lung care, puțin inelat și împrăștiat de o parte și de alta a divinului ei gât, îi flutura într-o ușoară și grațioasă neorânduială. În vârful capului avea o coroană formată din tot felul de flori, iar deasupra frunții o tăbliță rotundă în forma unei oglinzi, care, aruncând o lumină albă, arăta că era Luna. La dreapta și la stânga, această podoabă era reținută de două vipere încolăcite, cu capul ridicat în sus, și de spice de grâu ce se clătinau deasupra frunții. Rochia ei, din cea mai fină pânză de in, era de diferite culori care se schimbau, trecând rând pe rând de la albul orbitor al crinului la galbenul șofranului și la roșul aprins al trandafirului. Dar ceea ce-mi izbi cel mai mult privirile era o mantie atât de neagră și de lucitoare încât te orbea cu întunecata-i strălucire. Aruncată în jurul ei, trecea pe sub brațul drept, pentru a se urca până la umărul stâng, de unde marginea ei, formând un nod, îi atârna în jos cu mii de cute artistic aranjate și se termina printr-un șir de ciucuri, care se mișcau în chipul cel mai grațios. Pe tot chenarul, ca și pe fondul acestei mantii, scânteiau nenumărate stele, iar în mijlocul lor, o lună plină arunca o vie și strălucitoare lumină. De asemenea, pe întregul chenar al acestei mantii fără pereche se vedea brodată și o ghirlandă care reprezenta tot felul de fructe și de flori. Pe lângă aceasta, zeița ținea în mâinile sale mai multe simboluri foarte deosebite unele de altele: în dreapta avea un sistru de aramă a cărui lamă subțire și încovoiată, în forma unui centiron, era străpunsă de trei mici vergi de oțel care, scuturate de brațul său de trei ori în șir, dădeau un sunet ascuțit. Din mâna stângă îi atârna un mic vas în formă de corăbioară, pe toarta căruia, în partea cea mai din afară a ei, se ridica un șarpe cu capul în sus și cu gâtul extrem de umflat. Divinele sale picioare erau încălțate cu sandale împletite din frunze de palmier, arborele biruinței” (Apuleius 2008, 185-186).

Într-o tonalitate solemnă, minunata făptură se prezintă ca fiind zeitatea „supremă, multiplicată într-o pluralitate de expresii” (Cizek 1994, 660) – zeitate care, „întrunind atributele multor altor divinități” (Bayet [1972], 679), se identifică și cu Venus:

Talis ac tanta, spirans Arabiae felicia germina, divina me voce dignata est: „En adsum tuis commota, Luci, precibus, rerum naturae parens, elementorum omnium domina, saeculorum progenies initialis, summa numinum, regina manium, prima caelitem, deorum dearumque facies uniformis, quae caeli luminosa culmina, maris salubria flamina, inferum deplorata silentia nutibus meis dispenso: cuius numen unicum multiformi specie, ritu vario, nomine multiiugo totus veneratus orbis. Inde primigenii Phryges Pessinuntiam deum matrem, hinc autochthones Attici Cecropeiam Minervam, illinc fluctuantes Cyprii Paphiam Venerem” (Apuleius, *Met.*, XI, 4-5) „Arătându-mi-se într-o astfel de splendoare și răspândind cele mai alese parfumuri ale Arabiei, ea binevoi să-mi spună următoarele cuvinte: – Iată, Lucius, mișcată de rugăciunile tale, am venit eu, Natura, mama tuturor lucrurilor, stăpâna elementelor, izvorul și începutul veacurilor, divinitatea cea mai mare, regina manilor, cea dintâi între locuitorii cerului. Eu sunt aceea care cârmuiesc după voia mea luminoasele înălțimi ale cerului, vânturile sănătoase ale mării, jalnica tăcere a Infernului. Putere unică, sunt slăvită de întregul univers sub mai multe forme, cu variate ceremonii religioase, cu mii de felurite nume. Frigienii, primii născuți pe pământ, mă numesc zeița din Pesinunt și mama zeilor; atenienii de baștină mă numesc Minerva Cecropiana; ciprienii, care plutesc pe valuri, Venus din Pafos” (Apuleius 2008,

186).

Având în vedere sincretismul religios la care se face referire, fragmentul citat anterior (Apuleius, *Met.*, XI, 3-4) poate fi văzut ca o reprezentare a sublimei Anadyomene: în cuprinsul pasajului, vocabulele poetice (*crines uberrimi*; *candidum lumen*; *molliter defluebant*; *pedes ambroseos*) și neologismele (*bysso*; *cymbium*), epitetele cromatice (*albo candore*; *croceo flore lutea*; *roseo rubore flammida*; *palla nigerrima*; *atro nitore*; *aereum crepitaculum*; *cymbium [...]* *aureum*), metaforele (*crines [...]* *defluebant*; *luna flammeos spirabat ignes*) și sinecdoca (*divina colla*), anaforele (*nunc albo [...]*, *nunc croceo [...]*, *nunc roseo*; *totis floribus totisque*), aliterațiile (*roseo rubore*; *crepitaculum, cuius*; *talis ac tanta*) și asonanțele (*umerum laevum*; *ultimas oras*; *aereum crepitaculum*; *angustam lamminam*; *cervicibus late tumescentibus*; *soleae palmae*), precum și „efectele sonore”, menite a contribui „la realizarea unei armonii muzicale sugestive” (Cizek 1994, 669), se contopesc într-o descriere „elegantă, preparată în alambicurile sofisticii”, care dezvăluie vocația „picturală a stilului apuleian” (Cizek 1970, 177).

Dincolo, însă, de rafinamentul său și de strălucirea imagistică (vezi Cizek 1970, 181), tabloul ne reține atenția printr-un detaliu de ordin fizic, plasat la începutul acestui minuțios portret, zămislit de fantezia debordantă a scriitorului (vezi Cizek 1970, 181):

Iam primum crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant (Apuleius, *Met.*, XI, 3) „Mai întâi avea un păr des și lung care, puțin inelat și împrăștiat de o parte și de alta a divinului ei gât, îi flutura într-o ușoară și grațioasă neorânduială” (Apuleius 2008, 185).

Pletele lungi și răsfirate pe umeri în jos constituie, de altfel, un element constant în reprezentările sculpturale ori picturale ale zeiței, *mari edita* „născută din mare” (vezi Fig. 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12). Apuleius însuși consacră subiectului un amplu discurs retoric, ce exaltă frumusețea incomparabilă a părului feminin, Venus fiind, și de astă dată, punctul de reper:

*Vel quid ego de ceteris aio, cum semper mihi unica cura fuerit caput capillumque sedulo et puplice prius intueri et domi postea perfrui sitque iudicii huius apud me certa et statuta ratio, vel <quod...> vel quod praecipua pars ista corporis in aperto et in perspicuo posita prima nostris luminibus occurrit et quod in ceteris membris floridae vestis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur; denique pleraeque indolem gratiamque suam probaturae lacinias omnes exuunt, amacula dimovent, nudam pulchritudinem suam praebere se gestiunt magis de cutis roseo rubore quam de vestis aureo colore placiturae. At vero – quod nefas dicere, nec quod sit ullum huius rei tam dirum exemplum! – si cuiuslibet eximiae pulcherrimaeque feminae caput capillo spoliaveris et faciem nativa specie nudaveris, licet illa caelo deiecta, **mari edita, fluctibus educata**, licet inquam ipsa **Venus** fuerit, licet omni Gratiarum choro stipata et toto Cupidinum populo comitata et balteo suo cincta, cinnama flagrans et balsama rorans, calva processerit, placere non poterit nec Vulcano suo. Quid cum capillis color gratus et nitor splendidus inlucet et contra solis aciem vegetus fulgurat vel placidus renitet aut in contrariam gratiam variat aspectum [...]? Quid cum frequenti subole spissus cumulat verticem vel prolixa serie porrectus dorsa permanat? (*Met.*, II, 8-9) „Dar de ce-aș vorbi de celelalte calități ale ei, când întotdeauna unica mea grijă a fost să privesc și să admir la o femeie, mai întâi capul și părul ei, și după aceea să mă bucur în intimitate de farmecul lor? Motivul serios și hotărât al acestei preferințe e chiar faptul că această parte principală a corpului, atât de vizibilă și de vrednică de luat în seamă, ne izbește cea dintâi privirile; apoi, această frumusețe naturală a părului nu-i pentru cap ceea ce o îmbrăcăminte bogată și strălucitoare este pentru restul corpului? În sfârșit, cele mai multe femei care vor să-și arate frumusețea și grațiile lor firești, leapădă de pe ele toate hainele, îndepărtează toate voalurile și ard de nerăbdare să-și arate farmecele neacoperite de veșminte, știind că vor plăcea mai*

mult prin culoarea trandafirie a pielii decât prin îmbrăcămintea lor brodată cu aur. Și cu toate acestea – curată nelegiuire, fie ca niciodată o asemenea grozăvie să nu se întâmple! dacă ai lipsi-o de păr pe femeia cea mai frumoasă și cea mai minunată, dacă i-ai despodobi chipul de această diademă naturală, chiar de va fi fost căzută din cer, născută din mare, ieșită din valuri, chiar dacă va fi *Venus* în persoană, înconjurată de tot corul Grațiilor, însoțită de toată mulțimea Cupidonilor, încinsă cu cingătoarea sa, răspândind cele mai plăcute miresme și parfumuri, dacă se va înfățișa cheală, nu va putea să placă nici lui Vulcan al ei. Dar ce încântare, când un păr de-o culoare plăcută și de-o strălucire desăvârșită fulgeră puternic în razele soarelui, sau când, în molcoma lui culoare, dobândește cu totul altă frumusețe după schimbătoarele variații ale luminii [...]! E o frumusețe, când, împletit în cosițe groase, încununează capul, sau când se revarsă pe spate într-o lungă pânză de apă.” (Apuleius 2008, 27-28)

Aceeași divină Anadyomene servește ca termen de referință și în aprecierea calităților trupești ale fermecătoarei Photis, iubita lui Lucius, căreia eroul, într-un preludiv erotic, îi cere să se lase în voia îmbrățișărilor, *capillo fluente undanter* „cu părul revărsat în valuri”:

Sed ut mihi morem plenius gesseris, in effusum laxa crinem et capillo fluente undanter ede complexus amabiles (Apuleius, *Met.*, II, 16) „Dar, pentru ca plăcerea să-mi fie mai deplină, despletește-ți părul și lasă-l să cadă în valuri și să fluture în voie în timpul plăcutelor noastre îmbrățișări” (Apuleius 2008, 32).

Tânăra dă curs sugestiei partenerului său, iar gestul în sine, odată săvârșit, declanșează instantaneu, în mintea spectatorului-narator, comparația mitologică:

cum [...] laciniis cunctis suis renudata crinibusque dissolutis ad hilarem lasciviam in speciem Veneris quae marinos fluctus subit pulchre reformata (Apuleius, *Met.*, II, 17) „Ea [...], lepădând orice veșmânt de pe ea și despletindu-și părul ca să dea mai mult farmec desfătărilor noastre, am avut înaintea ochilor grațiosul chip al *Veneris* umblând pe valurile mării” (Apuleius 2008, 32).

Pornind de la această scenă-prototip, scenă ce stabilește o strânsă conexiune între cosițele feminine despletite (*crinibusque dissolutis*) și „grațiosul chip al *Veneris* umblând pe valurile mării” (*in speciem Veneris quae marinos fluctus subit pulchre*), putem face observația că diversele texte apuleiene ce evocă, direct sau indirect, podoaba capilară a „zânei” antice sunt construite în jurul unei priveliști centrale, care este cea a părului unditor – *undanter*, cum se exprimă autorul latin:

[*capillus*] *porrectus dorsa permanat* (Apuleius, *Met.*, II, 9) „[părul] lung se revarsă pe spate” (trad. M. S.); *in effusum laxa crinem et capillo fluente undanter ede complexus amabiles* (Apuleius, *Met.*, II, 16) „lasă-ți părul desfăcut și, pletele-ți râurând valuri-valuri, oferă-mi gingașe îmbrățișări” (trad. M. S.); *crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant* (Apuleius, *Met.*, XI, 3) „mult bogatele-i cosițe, lungi și ușor încrețite, se revărsau grațios, răsfire pe divinul ei gât” (trad. M. S.).

Semnificația profundă a unor astfel de imagini este analizată de Gaston Bachelard, care vorbește despre simbolismul acvatic al părului feminin despletit: „e de ajuns ca un păr despletit să cadă – să curgă – pe umerii goi, pentru ca întreg simbolul apelor să capete viață” (Bachelard 1997, 88; cf. Evseev 2007, 456). Apa, feminizată, dă naștere unor intense impresii și reverii senzuale: „De câte ori, înotând într-un golf îndepărtat, am strâns cu patimă valul la piept! Apa atârna despletită de gâtul meu, spuma îmi săruta buzele” (Edgar Quinet, *apud* Bachelard 1997, 133). Ca atare, Gaston Bachelard concluzionează: „Pe malul apei totul, totul este păr despletit” (Bachelard 1997, 90); „valul parcă netezește și piaptână părul. Pe pietrele din vad, râul tresaltă precum șuvițele

vii de păr” (Bachelard 1997, 87). În plus, insistând asupra caracterului „dinamic al imaginației”, autorul francez notează:

„În legătură cu tema pe care o dezvoltăm, este evident că nu forma șuvițelor de păr ne duce cu gândul la apa curgătoare, ci mișcarea lor”, căci „de îndată ce *unduiesc*, sunt asociate în mod natural cu imaginea lor acvatică [...]. Astfel, șuvițele vii de păr, cântate de un poet, trebuie să sugereze o mișcare, o undă care trece, o undă care freamătă” (Bachelard 1997, 89-90; cf. Durand 1998, 94).

Vivacitatea „simbolului ondulant” (Durand 1998, 94) – valorificat de felurii scriitori, între care se numără Shakespeare, cu celebrul său complex al Ofeliei (vezi Bachelard 1997, 87), Edgar Allan Poe, Gabriele d’Annunzio, Honoré de Balzac, George Sand (vezi Bachelard 1997, 88-90) – poate fi urmărită și în mitologia greco-romană, unde suntem întâmpinați de un întreg alai de sirene, naiade, nereide, nimfe (vezi Bachelard 1997, 38, 87), dar și de bine-cunoscutul chip al lui Venus Anadyomene, *capillo fluente undanter*.

Consacrată în spațiul Antichității prin scrierile lui Homer, Hesiod, Platon, Strabon, Plinius Maior, Ovidius, Apuleius etc., figura zeiței născute din apa mării are ecouri bogate în spațiul literaturii universale. Lirica italiană, bunăoară, ne oferă câteva dovezi în acest sens, reunind, în cuprinsul unui tablou sugestiv, atât dalba nuditate feminină, cât și valurile, scoica sau spuma albă – elemente ce se înscriu în complexul cultural delimitat de *Venus orta mari* (Ovidius, *Heroides*, XV, 213):

„Nu e nici Thetis în mijlocul *valurilor*, nici surorile ei,/ nimfe subțiri și ușoare,/ nici *scoica*, nici *spuma albă*,
în care/ pictorul grec a pictat-o pe zeița ce a câștigat premiul¹;/ ci sunt adevărata frumusețe și adevărata strălucire,
adevărata *candoare* și adevărata splendoare senină,/ care orbește ochiul pământesc”² (Torquato Tasso, *Poezii de dragoste*, 1270, 42-48, trad. M. S.); „Când stând cu pântecul pe plajă, goală,/ Se lasă’n lenta cucerire-a valurilor,/ Nu pare ca sub alba lună plină/ O splendidă *statuie de argint*?// E Venus Callipix într’o poziție/ Lascivă; ’n rotunjimea șoldurilor/ Stau două dungii sculptate; iar spinarea/ își unduiește larg adâncu-i arc.// Un val se’nnață și o scaldă: Ea/ Se scutură la recea lui atingere/ Și de plăcere spatele ei tremură.// Pe față apoi *valul* o lovește,/ Dar ea pe loc rămâne nemișcată,/ Pân’ce înnaltul flux o scaldă toată” (Gabriele d’Annunzio, *Studii de nud: Argintie*, 177).

În perimetrul literaturii franceze, Théophile Gautier închină „păgânei zâne” câteva din poeziile, desăvârșit cizelate, ale volumului *Émaux et camées* (*Emailuri și Camee*). Transfigurată artistic, icoana mândrei Anadyomene se recompune din detalii ce fac trimitere la candida perfecțiune statuară a lumii antice, precreștine: „albele picioare”; „marmoră de carne”; „albeața marmorei, lucioasă,/ De Paros”; „a mării albă spumă”; „marmoră, trup alb și rece,/ Din care zeii chip își cer”; „a Venerei cochilie”, „scoica-i de sidef”; „albul tors”; „albul umăr de satin”; „gol *păgânul* braț” (cf. „Marmoreele brațe” ale statuilor eline și romane) etc. Fervoarea poetică a celebrării este înlocuită, însă, uneori, de o undă de fină ironie, ce transpare în descrierea, sumar schițată, a unei Venus în „șubă și sub capușon”, îmblănită cu „roșul păr al fiarei hâde”. Infuzate în

¹ Aluzie la faimoasa pictură a lui Apelles, înfățișând-o pe Venus Anadyomene – aceeași zeiță căreia tânărul Paris îi oferă mărl de aur, recunoscând-o astfel drept cea mai frumoasă dintre cele trei concurente: Iuno, Minerva și Venus. Cât despre asocierea acesteia cu scoica, ea apare, mai întâi, în spațiul Antichității (vezi Claudius Aelianus, *De natura animalium*, XIV, 28).

² Cf. „no Teti in mezzo a l’onde, o le sorelle,/ ninfe leggiandre e snelle,/ non conca o bianche spume in cui dipinse/ greco pittor la dea che ’l pregio vinse;/ ma son vera bellezza e vera gloria,/ vero candore, anzi splendor sereno/ ch’abbaglia occhio terreno” (*Rime d’amore*).

substanța versurilor, imaginile – fel de fel – cromatizate în „albeața marmorei” se îmbină armonios, imortalizând marmoreean „o eterică Veneră” și „spuma-n care, goală-n mare,/ Frumoasa Venus s-a ivit”:

„Din umeri pân-la șale-i pică/ Veșmântul ademenitor,/ Plutind ca alba turturică/ Pe *albele picioare*-n zbor.// Pentru Apelles, Cleomene,/ O *marmoră de carne* ea-i,/ Ca *Venus Anadyomene*,/ Pe țărnul *mării*, fără strai.// Venețiene perle mate,/ În loc de *stropi*, curgeau din plin,/ Lăptoase boabe irizate/ De-o rază-n pielea-i de satin.// O, câte străluciri mărețe/ Pe-al goliciunii ei altoi,/ Cântau un imn de frumusețe/ Cu strofe și imagini noi!// Ca *valul* ce nisipu-l spală,/ Sub luna tremurând în zări,/ Ieșea și vraja-i la iveală,/ Din moi și line ondulări” (*Poema femeii. Marmoră de Paros*, 11); „Pe gama ce culori oferă,/ Cu sânul ei de perle plin,/ A Adriaticei *Veneră*,/ *Rozalbă-n mare*, crește lin” (*Pe lagune*, 21); „Pe-albeața marmorei, lucioasă,/ *De Paros*, pe-al ei umăr gol,/ Un nevăzut polei se lasă,/ Ca într-o noapte de la Pol.// Ce alb cristal de nea fecioară,/ Ce sevă-a trestiei în ea,/ Ce ôstie, ce dalbă ceară/ *Albeața pielii* pot să-i dea?// Un strop de lapte, bob de brumă,/ Pe-al iernii azuriu senin,/ E poate-a *mării albă spumă*,/ Pistil de-argint al unui crin?// O *marmoră*, trup alb și rece,/ *Din care zeii chip își cer*,/ Lăptos opal, argint ce-și trece/ Culoarea irizată-n cer” (*Simfonie în alb-major*, 28-29); „Mi-ești dragă-n rochia frumoasă/ Ce te dezbracă cu nesaț,/ Făcându-ți *sânul-n val* să iasă,/ Lăsându-ți *gol păgânul braț* [...].// De unde-i rochia ciudată/ Ce pare chiar din carnea ta,/ Urzeală vie-amestecată/ Cu-al pielei roz, unde-ai căta?// Dintr-a *Venerii cochilie*,/ Din roșul mândrei Aurori,/ Din floarea ce pe sân îmbie,/ Vin nevăzutele culori?” (*Unei rochii roz*, 63-64); „Femei, sub pomi, trec îmbrăcate/ În jder, hermină, blănuri moi,/ Zeițele, înfrigurate,/ Pe *marmorii* strâng omături noi.// Azi, *Venus Anadyomene*/ E-n subă și sub capușon,/ Iar Flora-n vânturi boreene./ Își vâră mâinile-n manșon [...].// Podoabelor ce ni le-aduse/ Palmira, sub iernatic cer,/ Li se adaugă blâni ruse/ Și cu parfum de vétyver.// Plăcerea în alcovuri rade,/ Când, printre-Amorii goi, întors,/ Prin roșul păr al fiarei hâde/ Și-arată *Venus albul tors*” (*Fantezii de iarnă*, 80-81); „Și astfel maura subțire/ Învinge mândre frumuseți,/ Iar ochii-n caldă lor lucire/ Încing la foc sleite vieți.// Picanta-i urâție are/ Un bob de sare, zămislit/ Din *spuma-n care, goală-n mare*,/ *Frumoasa Venus s-a ivit*” (*Carmen*, 107); „Din zare-un nor se arată,/ Sculptându-și formele-n azur,/ S-ar zice că-i o *nudă fată*,/ Ieșind din lac, pe valul pur.// În *scoica-i de sidef*, himeră,/ Plutește prin azurul pal,/ Ca o eterică *Veneră*,/ *Din cer născută, nu din val*.// Undindu-și spatele-n noi poze,/ Neclar îi e conturul fin/ Și aurora-i pune roze/ Pe *albul umăr de satin*.// *Albeți de marmoră* se-arată/ Și *de omăt*, topite-n el,/ Ca *Antiopa-n somn*, pictată/ De-al lui Corregio penel” (*Norul*, 134).

Paul Valéry reînvie și el figura zeiței într-un sonet intitulat chiar *Nașterea lui Venus*, în care se regăsesc, simbolic îngemănate, faimoasele plete divine, spuma și valurile apei:

„A mamei sale-n prunduri, încă sloind a fum,/ Iată că-n prag de vânturi, carnea amar vărsată/ De *mare-n plină-amiază* se liberează toată/ Din *spuma* de mademuri a chinului acum.// Surâsul i se naște, atras cu brațe goale/ Din sfâșiatul umăr deplâns de aurori,/ De *Thetis cea umidă*-ncărcată de comori,/ Iar *pletele* îi taie un lung fior pe șale.// Prundișul proaspăt, umed sub mersul ei ca zborul,/ Se surpă, sapă murmur de sete, iar ușorul/ Nisip a supt sărutul din saltu-i de copil.// Dar sub priviri o mie, ori vagi ori foarte rele,/ Se-ncarcă de primejdii în ochiul ei mobil/ *Apa* răsând, și dansul de *valuri* infidel” (*Nașterea lui Venus*).

Un alt poet simbolist, acel „încâlcit ștregar, Arthur”, cum îl numește Nicolae Labiș pe Arthur Rimbaud, tratează tema într-o manieră demitizantă, parodică și malițioasă, zugrăvind o „Clara *Venus*” obeză, bătrână și „împodobită” cu tot soiul de cusururi:

„Dintr-un coșciug de tablă verzuie parcă iese,/ Încet, din cada veche, un cap neghiob; îi vezi,/ Sub negrele șuvițe scâldate în pomezi,/ Cusururile, fără îndemânare drese.// Grâscior și sur, grumazul, și omoplații-apoi,/ Și spatele, ce intră, ca iar să se ridice,/ Și șalele rotunde, ce-și iau avânt, ai zice;/ Osânza stă sub piele în netede, lungi foi.// Cam roșie i-e șira, și totul are parcă/ Un iz urât; dar cel mai puternic se remarcă/ Anume ciudățeni, de le privești cu lupa.// Un nume – Clara *Venus* – pe șale i-a-ncăput,/ Și trupu-ntreg se mișcă și-și tot întinde crupa,/ Hidos împodobită cu-o bubă pe șezut” (*Venus Anadyomene*).

În schimb, în universul literaturii române, motivul își reafirmă demnitatea și strălucirea lui mitică. Ecourile sale răzbat mai cu seamă în opera lui Mihai Eminescu, un mare admirator al Antichității, care se lasă sedus de icoana Venerei, văzută pe alocuri – dintr-o perspectivă „folclorică și folclorizantă” – ca „păgâna zână Vineri” (Tohăneanu 1989, 44):

„Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie,/ Braț molatic ca gândirea unui împărat poet,/ Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie./ A femeiei, ce și astăzi tot frumoasă o revăd” (*Venere și Madonă*, A, 50); „Sfârmași statuia goală a Venerei antice,/ Ardeți acele pânze cu corpuri de ninsori” (*Împărat și proletar*, A, 80); „Din încrețirea lungii rochii/ Răsați ca marmura în loc –/ S-atârnă sufletu-mi de ochii/ Cei plini de lacrimi și noroc” (*Atât de fragedă...*, A, 139); „Și, înveninat de-o dulce și fermecătoare jale,/ Ai vedea în ea crăiasa lumii gândurilor tale,/ Așa că, închipuindu-ți lăcrămoasele ei gene,/ Ți-ar părea mai mândră decât *Venus Anadyomene*” (*Scrisoarea V*, A, 178); „răsați nainte-mi ca marmura de clară [...] / Azi când a mea iubire e-atâta de curată/ Ca farmecul de care tu ești împresurată,/ Ca setea cea eternă ce-o au dupăolaltă/ Lumina de-ntunec și marmura de daltă” (*Nu mă înțelegeți*, A, 249); „Să treacă înflorirea de-un vânt al recii ierne,/ Să-nceți a fi icoana iubirii cei eterne,/ Cu marmura cea albă să nu te mai asameni,/ Să fii ca toată lumea – frumoasă între oameni,/ Să-ncete-acea simțire ce te-au făcut o zeie./ Să fii – încântătoare – dar numai o femeie [...] / Azi, când ești prea mult înger și prea puțin femeie/ Frumoasă cum nici *Venus* nu a putut să steie” (*Nu mă-nțelegeți*, P, 503-504); „De pe ochii-i să ridice/ Languroase lunge gene,/ Să-ngenunchi naintea zânei/ *Venus Anadyomene*” (*Ca și Stoa, ce pretinde...*, P, 494); „Venin e sărutarea păgânei zâne Vineri./ Care aruncă-n inimi săgețile-ndulcirii” (*Când te-am văzut, Verena...*, P, 310); „Știind că o săgeată din arcu cel cu gene/ E chiar durerea însăși a vieții pământene,/ Venin știind că este sărutul zânei Vineri./ Venin mi-era suflarea și ochii tăi cei tineri” (*Gelozie*, P, 489).

Dincolo de aceste frecvente raportări la reproducerile sculpturale sau picturale ale „Venerei antice”, amintirea ei re apare în *Crăiasa din povești*, un poem de o grație și o frumusețe cu totul aparte. Imaginile utilizate de Mihai Eminescu sunt decupate din folclorul românesc, dar putem identifica și suficiente elemente ce ne trimit către figura lui Venus, devenită, în spațiul autohton, figura „Sfintei Vineri”. „Păru-i galben”, lucitor – părul zeitelor antice –, se însoțește, aici, simbolic, cu „unda fermecată” a lacului și cu „mișcări de valuri”, în care copila aruncă „trandafirii”, *flores Veneris* (vezi Ovidius, *Fasti*, IV, 138; Evseev 2007, 607; cf. Chevalier, Gheerbrant 1995, 177). În sfârșit, un alt detaliu: „ochii ei albaștri” evocă „toate basmele”, care pot fi, în straturile lor mai profunde, și cele ale mitologiei greco-romane, dat fiind că ochii – „dulcii cerului fiaștri”, cum îi numește poetul, în *Călin (file din poveste)* – sugerează, cromatic, natura sa divin-uraniană:

„Lângă lac, pe care norii/ Au urzit o umbră fină,/ Ruptă de mișcări de valuri/ Ca de bulgări de lumină,/ Dându-și trestia-ntr-o parte,/ Stă copila lin plecată./ Trandafiri aruncă roșii/ Peste unda fermecată [...] / Ca să iasă chipu-n față,/ Trandafiri aruncă tineri,/ Căci vrăjiți sunt trandafirii/ De-un cuvânt al Sfintei Vineri./ Ea se uită... Păru-i galben./ Fața ei lucesc în lună,/ Iar în ochii ei albaștri/ Toate basmele s-adună” (*Crăiasa din povești*, A, 93-94).

Perfecțiunea statuară a lui Venus Anadyomene pare să se reflecte, apoi, și într-un fragment în proză, în care este glorificată superba nuditate feminină, cu părul unduind („își despletise părul”), albă și juvenilă („arătare de zăpadă”, „goală și frumoasă ca o statuă antică”), așa cum se oglindește ea în apa-matrice – o apă valorizată erotic, „voluptos”, care ne poartă cu gândul la obârșia legendară a zeitei, născută din membrul viril al lui Uranos, ce fecundează marea originară:

„Chip minunat, arătare de zăpadă în care tânăra delicatețe, dulcea moliciune a copilăriei era

întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeii. Prin transparența generală a unei pielii netede se vedeau parcă vinele viorii și când piciorul ei atinge *mare*, când simte *apele* muindu-i corpul, surâsul său devine iar nervos și sălbatec, cu toată copilăria ei; în luptă cu *oceanul* bătrân ea se simte reîntinerind, ea surâde cu gura încleștată de energie și se lasă *îmbrătoșării* zgomotoase a *oceanului*, tăind din când în când cu *brațele albe undele albastre*, înotând când pe-o coastă, când pe spate, tologindu-se *voluptos pe patul de valuri*. Începuse a însera și ea iar se lăsa *amorului ei cu marea*, iar surâdea în fața *valurilor* cu acea intensivă și dulce *voluptate*. Își golise *gâtul ei de ninsoare*, își *despletise părul* pe umerii rotunzi și pe sânii crescuți în sete de amor, până rămase *goală și frumoasă ca o statuă antică*” (Mihai Eminescu, *Cezara*, G, 116).

Nutrindu-se din „mitele” Antichității, limbajul artistic eminescian realizează și alte asocieri, pline de semnificații adânci, între *marmură*, *zână* și *unde* – o aluzie clară la făptura divină, zămislită din spuma talazurilor și dăltuită în marmura „lumii cei antice” (vezi Tohăneanu 1989, 43-45):

„Cine-o vedea cu *părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat ca creții unei mantii de aur pe sânul ei rece*, cine-ar fi văzut *fața ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta* în trăsăturile ei, ar fi gândit că-i o *înmărmurită*¹ *zână a undelor*, culcată pe un mormânt de prund” (*Făt-Frumos din lacrimă*, G, 40).

Alteori, aceleași vocabule din „aria mării”: *mare*, *valuri* au determinări contextuale ce „saltă întregul enunț la nivelul metaforei: *valurile vremii, marea de suferinți*” (Tohăneanu 1989, 74), dar, întrucât „pendularea între «propriu» și «figurat» precum și regresibilitatea către zonele concretului se dovedesc elemente dintre cele mai caracteristice artei cuvântului lui Eminescu”, ne putem îngădui să vedem, totuși, aici, „ceva din întruchiparea Venerei, într-una din cele mai seducătoare ipostaze ale legendei” (vezi Tohăneanu 1989, 45; cf. Tohăneanu 1965, 184):

„Din *valurile* vremii, iubita mea, *răsai/ Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai*” (*Din valurile vremii...*, A, 231); „Și să-mi *răsai* din *mare* de suferinți, înaltă,/ *Ca marmura eternă ieșită de sub daltă*” (*Gelozie*, P, 491).

Ecouri ale acestui laitmotiv poetic se regăsesc, apoi, într-un *Cântec* al lui George Topârceanu, ce reunește, expresiv, verbul eminescian al „îvirii” (*să răsari*) cu felurite vocabule din sfera sculpturii (*sculptor, daltă, marmură*) și cu numele, emblematic, al frumoasei *Venus*:

„Și-aș vrea să mai am, laolaltă,/ Talentul de *sculptor*, copilo./ Și-atunci *să-mi răsari* de sub *daltă/ Din marmură*, – *albă, înaltă/ Frumoasă ca Venus* din Milo!” (Topârceanu [2001], 214).

O viziune similară se conturează și în pasaje, de o mare splendoare imagistică, ale lui Ionel Teodoreanu, autor care celebrează, în tonuri accentuat ditirambice, desăvârșirea marmoreeană a zeiței:

„Cel care ar vrea din nou *să sculpteze*, în loc de blocuri ar trebui să sfarme *vechile statui*, și-n ele să închege noua formă, să deștepte altă viață. Dar cine s-ar încumeta să sfarme *marmura Venerei* din Milo? Ce *daltă* și ce mână ar îndrăzni să tulbure și să clinească o perfecțiune întrupată? Doară barbarul sau nebunul pentru care așchia de *marmură* sfărmată, și lovitura care sfarmă, sunt privilegiate și muzică mai prețioasă decât tăcerea închisă în lunara eternitate a *statuii*” (*La Medeleni*, IV, 105).

¹ Participiul *înmărmurită* nu înseamnă aici ‘imobilă’, ci ‘dăltuită în marmură’ (vezi Tohăneanu 1989, 43).

Aceiași prozator evocă însă, ca termen de referință pentru alba lumină selenară, și „dura marmură în spuma căreia plutește alba nuditate a statuilor”, or alăturarea tuturor acestor elemente (*marmură, spuma, alba nuditate*) reînvie, în mintea noastră, scena apariției candidiei Anadyomene:

„nici dura marmură în spuma căreia plutește alba nuditate a statuilor; nici înghețatul crin și nici fosforescența albă a zăpezii – și nici una din înfloririle, mâniile, gânguririle, curgerile, plutirile și suavitățile albului pământesc, nu putea fi asemuită cu neclintita dezlănțuire a luminii de lună” (*La Medeleni*, IV, 17).

Reprezentarea artistică a neasemuitei zeițe – modelată sculptural – îi servește și poetului simbolist Ion Minulescu drept punct de plecare pentru o sugestivă comparație:

„Tu pari o statuă turnată nu-n bronz etern,/ Ci-ntr-un metal/ Ce până astăzi n-are încă/ Nici preț,/ Nici nume,/ Nici culoare –/ Metal bizar, din care-artistul/ Creă-n suprema inspirație/ Icoana ultimei religii/ Și-a ultimului ideal!// Tu pari o statuă furată de-amantul tău dintr-un muzeu/ În care-n vremile de-alt’ dată/ Veneau bătrâni să ți să-nchine,/ Ca pajii –/ Ce mureau sub ochii răutăcioaselor regine/ Sau ca Martirii-n adorarea trimisului de Dumnezeu!// Și-așa, cum treci îngândurată de-a lungul străzilor pustii,/ De-a lungul străzilor pătate de-nsângerări crepusculare,/ Tu pari o Venus de la Millo/ Ce-și cată brațele,/ Pe care/ Cei morți le-au luat cu ei în groapă,/ Să nu le lase celor vii...” (*Celei care trece*, 48).

În sfârșit, Nichita Stănescu creează un *carmen* cu accente ludice, având în centrul său imaginea lui Venus Anadyomene – o Venus întinsă și adormită, așa cum se înfățișează ea în tabloul lui Alexandre Cabanel (**Fig. 11**):

„A fost Venus Anadyomene/ în urechea mea de fier,/ s-a întins lăsându-și tâmpla/ pe smaraldul din cercel,/ și mi-a adormit în verde/ trupul său schimbându-și-l/ într-o rază din privirea/ azvârlită de-un copil/ care vede prima oară/ verdele dormind pe lume/ și încearcă cu un os/ înspre el să zboare- anume,/ dând din amintiri pe care/ le-a avut tătâne-său,/ și greșește-ntruna drumul/ și îi pare strâmb și rău/ cum încolăcește leneș/ smulsul meu pavilion,/ cel de fier, cel ce presimte/ orice sunet, orice ton” (*Cântec*, 736).

Aureolată de mitologie, figura preafrumoasei „zâne” străbate astfel veacurile, căci, din Antichitate până în timpurile noastre, „întruchiparea Venerei”, răsărind „din horbota de spumă a talazurilor” (vezi Tohăneanu 1989, 45), i-a ispitit mereu pe artiști – fie ei scriitori, pictori sau sculptori –, care, cu toții, au readus și transplantat în modernitate această „splendidă altoire a culturii greco-romane” (Tohăneanu 1989, 44).

Referințe bibliografice:

BACHELARD, Gaston 1997: *Apa și visele. Eseu despre imaginația materiei*. Traducere și tabel bibliografic de Irina Mavrodin, București, Editura Univers.

BAYET, Jean [1972]: *Literatura latină*. În românește de Gabriela Creția. Traducerea versurilor de Petre Stati, Studiu introductiv de Mihai Nichita, [București], [Univers].

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain 1994: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Volumul 1, A–D, București, Editura Artemis.

IDEM 1995: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Volumul 3, P–Z, București, Editura Artemis.

CIZEK, Eugen 1970: *Evoluția romanului antic*, București, Editura Univers.

- IDEM 1994: *Istoria literaturii latine*, Vol. II, Societatea „Adevărul” S.A.
- DURAND, Gilbert 1998: *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca, Postfață de Cornel Mihai Ionescu, București, Univers Enciclopedic.
- EVSEEV, Ivan 2007: *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei.
- FERRARI, Anna 2003: *Dicționar de mitologie greacă și romană*. Traducere de Dragoș Cojocaru, Emanuela Stoleriu, Dana Zămosteanu, Polirom.
- KERNBACH, Victor 1995: *Dicționar de mitologie generală. Mituri. Divinități. Religii*, București, Editura Albatros.
- SERVIUS MDCCCLXXXI: *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen, vol. I, *Aeneidos librorum I-V commentarii*, Recensuit Georgius Thilo, Lipsiae in aedibus, B. G. Teubneri.
- TOHĂNEANU, G. I. 1965: *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura Științifică.
- IDEM 1989: *Eminescienu (Eminescu și limba română)*, Timișoara, Editura Facla.

Surse:

- AELIANUS, Claudius MDCCCXXXII: *Claudii Aeliani De natura animalium*, a Friderico Jacobs editi apud Fridericum Fromannum, Jenae.
- APULEIUS 2008: *Metamorfoze sau Măgarul de aur*, Traducere din limba latină și note de I. Teodorescu, Ediție revăzută și întregită, cu un cuvânt înainte de Ion Acsan, București, Editura Mondero.
- D'ANNUNZIO, Gabriele: *Studii de nud: Argintie*, in „Hyperion”, III, iulie-octombrie 1934, nr. 7-10, Cluj, p. 177.
- EMINESCU, Mihai [2001]: *Luceafărul*, Antume, București – Chișinău, Litera Internațional (A).
- IDEM: *Memento mori*, [Postume], București – Chișinău, Litera Internațional (P).
- IDEM 1998: *Geniu pustiu*, Chișinău, Litera (G).
- GAUTIER, Théophile [1995]: *Emailuri și Camee*, Traducere de Nicolae I. Pintilie, Timișoara, Editura Helicon.
- HESIOD [1973]: *Opere*, Traducere, studiu introductiv și note de Dumitru T. Burtea, [București], [Editura Univers].
- HOMER 1971: *Imnuri. Războiul șoarecilor cu broaștele*. Poeme apocrif, traducere, prefață și note de Ion Acsan, București, Editura Minerva.
- MINULESCU, Ion 1985: *Versuri*, Ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și crestomație critică de Simion Mioc, Timișoara, Editura Facla.
- OVIDIUS, Publius Naso [2001]: *Opere*, [Chișinău], [Editura Gunivas].
- PLATON [2002]: *Opere complete*, II, Ediție îngrijită de Petru Creția, Constantin Noica și Cătălin Partenie, București, Humanitas.
- PLINIUS 2004: *Naturalis Historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate*, Volumul al VI-lea – *Mineralogie și istoria artei*. Traducere din limba latină, prefață, note și indice de Ioana Costa, Polirom.
- STĂNESCU, Nichita 2002: *Opere*. I, *Versuri*. Ediție alcătuită de Mircea Coloșenco, Prefață de Eugen Simion, București, Univers Enciclopedic.
- STRABON [1983]: *Geografia*, Vol. III, Traducere, notițe introductive, note și indice Felicia Vanț-Ștef, [Cluj-Napoca].
- TASSO, Torquato 1994: *Rime*, Edizione di riferimento: *Le rime*, a cura di Bruno Basile, Salerno, Roma.
- TEODOREANU, Ionel 1975: *La Medeleni*, Roman, IV (*Între vânturi*), Ediție îngrijită de Nicolae Ciobanu, București, Editura Minerva.
- TOPÂRCEANU, George [2001]: *Balade vesele și triste*, București – Chișinău, Litera Internațional.
- VERGILIU [1967]. *Eneida*, Traducere de Eugen Lovinescu, Text revăzut și note de Eugen Cizek, Prefață și note finale de Edgar Papu, [București], Editura Tineretului.
- VERGILIUS 1980: *Eneida*, Ediție critică, Traducere de George Coșbuc, Ediție îngrijită, note și prefață de Stella Petecel, București, Editura Univers.
- VERGILIUS, Publius Maro [2000]: *Eneida*, Introducere, traducere în hexametri, bibliografie și indici de Dan Slușanschi, Paideia.

Surse electronice:

- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aphrodite_Anadyomene_from_Pompeii_cropped.jpg, accesat la 29.10.2019.
- <https://latin.packhum.org/search>, accesat la 29.10.2019.
- <https://www.thelatinlibrary.com/>, accesat la 29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anadyomenes_pushkin.jpg, accesat la 29.10.2019.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giambologna_venere-fiorenza_anadiomene_1571-72_\(la_petraia\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giambologna_venere-fiorenza_anadiomene_1571-72_(la_petraia).jpg),
accesat la 29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1516_Antonio_Lombardo_-_Venus_Anadyomene.jpg, accesat la
29.10.2019.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Titian_\(Tiziano_Vecellio\)_-_Venus_Rising_from_the_Sea_\(%27Venus_Anadyomene%27\)_-_Google_Art_Project.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Titian_(Tiziano_Vecellio)_-_Venus_Rising_from_the_Sea_(%27Venus_Anadyomene%27)_-_Google_Art_Project.jpg), accesat la
29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1838_Th%C3%A9odore_Chasseriau_-_Venus_Anadyomene.jpg, accesat
la 29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cornelis_de_Vos_-_Nacimiento_de_Venus.jpg, accesat la 29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sandro_Botticelli_-_La_nascita_di_Venere_-_Google_Art_Project_-_edited.jpg, accesat la 29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ingres_Venere_Anadiomene.jpg, accesat la 29.10.2019.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Birth_of_Venus_by_William-Adolphe_Bouguereau_\(1879\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Birth_of_Venus_by_William-Adolphe_Bouguereau_(1879).jpg),
accesat la 29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1863_Alexandre_Cabanel_-_The_Birth_of_Venus.jpg, accesat la
29.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gerome_venus.jpg, accesat la 29.10.2019.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Aelian/de_Natura_Animalium/14*.html, accesat la 04.01.2020.

<http://poetii-nostri.ro/paul-valery-nasterea-lui-venus-poezie-id-23033/>, accesat la 29.10.2019.

<http://www.poezie.ro/index.php/poetry/137683/index.html>, accesat la 29.10.2019.

<https://pentrunichita.wordpress.com/poezii/un-pamant-numit-romania-1969/>, accesat la 29.10.2019.

Fig. 1. *Afrodita Anadyomene din Pompei* (frescă, sec. I e.n.)

Fig. 2. *Anadyomene* (sec. II-I î.e.n.)

Fig. 3. Giambologna, *Venus*

Fig. 4. Antonio Lombardo, *Venus Anadyomene* (1571-1572) *Anadyomene* (1480-1516)

Fig. 5. Tiziano Vecellio, *Venus înălțându-se din mare* (1520)

Fig. 6. Théodore Chassériau, *Venus Anadyomene* (1838)

Fig. 7. Cornelis de Vos, *Nașterea lui Venus* (sec. XVII)

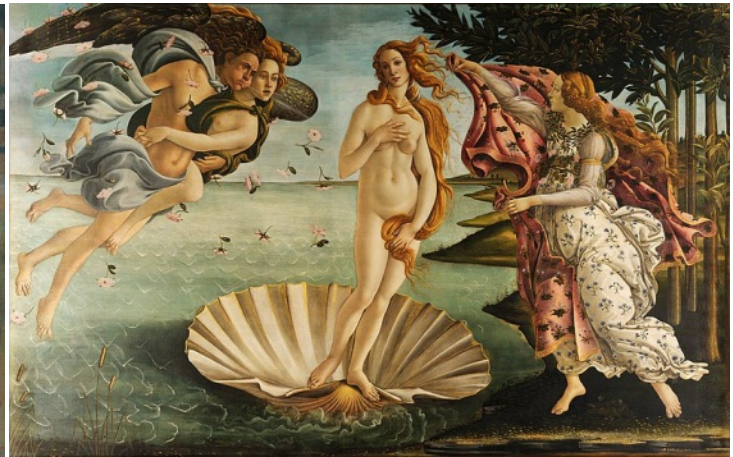

Fig. 8. Sandro Botticelli, *Nașterea lui Venus* (circa 1485)

Fig. 9. Jean Auguste Dominique Ingres, *Venus Anadyomene* (între anii 1808-1848)

Fig. 10. William-Adolphe Bouguereau, *Nașterea lui Venus* (1879)

Fig. 11. Alexandre Cabanel, *Nașterea lui Venus* (1875)

Fig. 12. Jean-Léon Gérôme, *Nașterea lui Venus* (1890)